

***III. ENERJİ KONGRESİ,
TMMOB, EMO, KOCAELİ***

***“ÇEŞİT ÇEŞİT ENERJİ KERVANLARININ” GEÇECEĞİ
YENİ BİR “İPEK YOLU” OLARAK, TÜRKİYE****

PROF. DR. TOLGA YARMAN

19 EYLÜL 2001

* Bu yazı, Ağustos 2001 sonu itibariyle yazılmıştır.

“ÇEŞİT ÇEŞİT ENERJİ KERVANLARININ” GEÇECEĞİ YENİ BİR “İPEK YOLU” OLARAK, TÜRKİYE†

Prof. Dr. Tolga Yarman
Galatasaray Üniversitesi,
EMO III Enerji Kongresi, 5-7 Aralık 2001

Yıl 1980. OPEC (*Petrol Üreten Ülkeler Birliği*) üyesi ülkeler, petrol fiyatını, varili (*tonun sekizde biri*), yuvarlak 10 \$’dan, 35 \$’a yükselteli, buna da bağlı olarak petrol endeksli Batı ekonomileri alt üst olalı, bir yıl kadar olmuştu. Başta petrol üreticisi Arap ülkeleri, genelde ise OPEC ülkeleri, dünyaya egemen olması, bilhassa Batılı ülkeler tarafından istenen, “*serbest piyasa ilkelerinin*” altını çiziyorlar... Kendilerinin, Batılı ülkelerden, “*elektronik eşya*”dan, “*beyaz eşya*”ya, “*otomotiv ürünleri*”nden, “*silâh*”a varıncaya kadar, çok geniş bir yelpaze içinde yer alan tüm ürünleri, Batılılar’ın belirlediği fiatlardan satın aldıklarına, dikkat çekiyorlar... Bu durumda, hemen neredeyse tümünün *yegâne metaı* durumunda olan petrolün, gün günden daha fazla azaldığı ve biteyazmakta olduğu gerekçesi ile, “*petrol fiyatını*”, “*arz ve talep dengeleri*” çerçevesinde, istedikleri gibi yükseltmeye “*hak sahibi*” olduklarını ileri sürüyor... Böylelikle, *petrol fiyatını* (1973’de, varili 3 \$’dan 8 \$’a çıkarttıktan sonra) ikinci kez (1979’da ve bu sefer daha da fahiş bir miktarda olarak, varili işte 10 \$’dan, 35 \$’a), yükseltme kararını alıp, inatla uygulamada tutuyorlardı.

İran-İrak Savaşı: Enerji = ‘Kirli’, Hatta ‘Kanlı’ Siyaset

Tam o günlerde, bu satırların yazarı, 1980’de Münih’te toplanan XI. Dünya Enerji Konferansı’nda, ülkemizi temsilen bulunduğu sırada, konferansın *bilimsel havası* ile katiyen bağdaştırılamayacak bir gelişmeye, oradaki hemen herkes gibi, şaşkınlık içinde tanık oldu. Bir *fransız katılımcı*, kürsüden, OPEC Ülkeleri’nin temsilcilerine dönük, fiatlatın *Batılı ülkeler tarafından kabul edilemez derecede yükseltilmiş olduğunu* kasederek, sağ elinin işaret parmağını da, tehdit üslubu ile, öne arkaya hareket ettirerek, “*Beyler, ateşle oynamayınız*” deyiverdi. Salona, bir *buz dağı* düşmüş gibi oldu. Demek ki, serbest piyasa ekonomisi, “*numaraydı*” ve ancak “*Batılılar’ın istediği kadar serbest*” olabilirdi. O kadar böyle olmalı ki, 1980 Sonbaharı’nda, önce, terörden bunalan Türkiye’de, *askeri müdahale* oldu; bunun üzerine, o sırada ABD Dışişleri Bakanı olan, eski NATO Komutanı General Rogers, darbenin, kendi bilgilerinde, “*planlı*” bir biçimde yapıldığını ima edip, darbeyi yapanlara dönük olarak (*pek çok yerde kaydedildiği şekliyle*), “*Bizim çocuklar başardılar*”, dedi. Türkiye, içeride, *darbeye hak kazandırdığı ileri sürülebilecek koşullar* ne olursa olsun, *zapt-u rapt* altına alıniverdi. Arkasından da *İran-İrak Savaşı* çıktı. Daha doğrusu çıkarıldı.‡

† Bu yazı, Ağustos 2001 sonu itibariyle yazılmıştır.

‡ Burada, bir yerde “*ters bir gelişme*” olduğunda, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından, şu iki kıstasa *eş ağırlıklı* olarak, dikkat etmek önem taşır: i) Söz konusu gelişmenin meydana gelmesine dönük olarak, acaba “*uygun bir vasat*” mevcut mudur? ii) Bu vasatı dışarıdan kaşıyanlar var mıdır? “*Vasat var*” demek, “*Dışarıdan birileri bu vasatı kaşıyor*” demek değildir. “*Birileri vasatı azdırmak için, gayret sarfediyor*” demek de, “*Vasat hiç yok demek*” değildir. Dolayısıyla, İran ile Irak arasında çok gaddar bir savaş çıkmışsa, bunun vebalini tek başına, *böylesi bir savaş körükleyenlere yıkmak* uygun değildir. Tabii onların “*veballeri*” vardır, bunda ancak, dış gelişmeleri yeterince izlemekten yoksun, bu arada ortamın nasıl azdırılmak istendiğine gözlerini kapatmış, o ülkelerin kaderlerine yön verenlerin de, pek çok veballeri olduğunu, aynı bir ağırlıkla, tartıya dahil etmek, yansız bir değerlendirmenin baş bir gereğidir.

Taraflar, daha çok silâh alabilmek için, petrol arzını çoğalttılar. Buna bağlı olarak petrol fiyatları düştü. Batılılar, petrol satın almak üzere ödedikleri *petro-dolarları*, silâh satarak geri aldılar. Satılan silâhlar savaşta telef oldukça, İran da Irak da, daha daha fazla petrol sattılar, daha daha çok silâh aldılar.

Ticarete, önceleri petrol fiyatının yükselmesinden dolayı, sıkışıp, bir anlamda “*deliye*” dönmüş olan Batılılar (*savaş sırasında, taraflardan biri, bir parça üstünlük edinecek olsa, obür tarafa daha çok silâh satılmak suretiyle, her halde, “gerekli ince ayarların” yapıldığı hususu ayrıca saklı olarak*), son toplamda, apaşikâr kârdaydılar.

İran da Irak da, savaşın bedeli olarak, yüz milyar dolar mertebesinde tutarlarlar ödedikleri bir yana, asıl, onbinlerce gençlerini yitirdiler; acılara boğuldular. Malûm, Irak’ın elinde kalmış silâh fazlaları, Irak’ın Kuveyt’i İşgali’nden başlayarak, “*gerektiğince*”, çeşitli defalarda, imha ediliverdi.

Yirmi yıl öncesi, Türkiye’de ve burnumuzun dibinde meydana gelen gelişmeleri hatırlatmakla, şunu ifade etmek istiyorum: “*Enerjinin olduğu yerde, muhakkak ‘siyaset’ vardır; hatta ‘kirliliği siyaset’ vardır, hatta hatta ‘kanlı siyaset vardır’. Bu ‘teorem’ dünyanın hemen her yerinde geçerlidir; bizim içinde yer aldığımız bölgede ‘daha çok’ geçerlidir.*”

PKK Olayı: ABD, Almanya’yı Orta Doğu’dan Kovmuştur!

Konumuza, ilginç bir başka örnek, PKK olayıdır. Bu olayı da, yüzeydeki gerekçeler ne denli perdelerse perdelesin, ilk bakışta sanılacak olanın tersine, esas, *petrol odaklı bölgemizde* üstünlük kazanmak isteyenlerin, *satranç tahtasındaki* hamlelerinden ayrı düşünmek, hiç caiz değildir. Nitekim, PKK’nın teşkilatlanıp, hüküm icra etmesine dönük, içerideki vasatın koşullarının incelenmesi hususu saklı olarak, şurası bir vakıadır ki, bize *Kobra helikopterleri* veren “*müttefiklerimiz*”, dolaylı dolaysız, PKK’yı, *roket-atarlardan* başlayarak, çeşitli imkânlarla donatmada, *ibret* alınacak biçimde, zaman zaman da birbirleriyle *koyu rekabet* içinde olarak, faaliyet sergilemişlerdir. Öyleyse, “*müttefiklerimiz*” yalnız bize karşı *gayri samimi* davranmakla kalmamışlar, aynı zamanda da, konuya yaklaşımımız açısından esas olarak, kendi aralarında, gizli gizli savaşmışlardır.

Bu süreçte, “*Biz mi, PKK ile çatışmışızdır*”, yoksa “*onlar mı bizim üzerimizden ve PKK’nın üzerinden, kendi aralarında dalaşmışlardır*”, bu gelişmeler zaman zaman birbirlerine, herhalde çok karışmıştır.

Şu var ki, PKK olayında, Silahlı Kuvvetlerimiz, başlangıçta kuvvetle tahmin edilebilir ki, ABD’yi de kapsıyor olarak (*ayrıca kendi içinde, değindiğimiz hinterland çekişmeleriyle malûl*) hemen tüm Batı Dünyası’na, daha doğrusu bunların, bölgedeki örtülü örtüsüz, ama muhakkak aleyhimize olan müdahalelerine karşı, sonuçta (*her halde batılı odakların hesaplarının ve kestirimlerinin tersine*), kesin bir zafer elde etmiştir. Burada, “*En başta da, kendine özgü coşkusu ve gelenekleriyle, bir kenetlenme sergileyen, Türk ulusu, Türkiye Cumhuriyeti galip gelmiştir*”, demek, ayrıca yerinde olur.

Ancak olayın uluslararası boyutu itibariyle, neler olup bittiğine bakılacak olursa, sokaktaki insanın küçük dilini yutması sonucunu beraberinde getirecek resimler görülebilecektir. Bu çerçevede, PKK olayının, son raundunda (*buz dağının su üstündeki*) baş aktörü A. Öcalan'ın, Afrika'da Türkiye'ye teslim edilmesinde öndeki rolü üstlendiği çağrışan ABD'nin, *kıvrak* biçimde Türkiye'nin yanında, bir mânâda da, bölgede at koşturmak isteyen öteki Batılılar'a karşı, "*kesin yerini*" tuttuğu saptanabilecektir.

Demek ki, Batılılar'ın Orta Doğu'daki hinterland çekişmelerinin bu evresinde, başlangıçta PKK'ya dönük *muğlak yeri* saklı olarak, ABD galiptir; Batılı öteki müttetiklerimiz ise mağlup! Kestirmeden söyleyiverelim: Orta Doğu'da mesafe kazanmak isteyen, bu çerçevede de PKK ve Türkiye üzerinden birbirlerine dehşetli el enseler çeken ABD ile, bilhassa Almanya kapışmasının sonucunda, *ABD Almanya'yı, Orta Doğu'dan önemli ölçüde kovmuştur*. Türkiye'nin eksigi, söküğü, içerideki özellikleri ve zaferi saklı olarak, ne var ki PKK terörünün üst bir düzeydeki sonucu işte budur.

Enerji Açısından: Kafkaslar = Orta Doğu

Aynı bir çerçevede, kuşkusuz, kendilerine ait karakter özellikleri ile geliyor olsalar da, ne Ermenistan-Azerbeycan çatışmasını, ne Rusya'yı geniş anlamda ilgilendiren ve içine çeken Kafkaslar'daki öteki çatışmaları, bu kez Ruslar baş bir özne olmak üzere, Batılılar'ın, kendi aralarındaki, esas olarak bölgedeki petrol odaklı hinterland kavgaları ve tepişme sürecinden soyutlamak da, hiç mümkün sayılmamalıdır.¹

Bu bağlamda, *Türkiye'nin Güneydoğusu*, demek ki, *İrak'tan başlayıp, Arabistan yarım adasını içine alan* biçimde, *enerji odaklı*, başlı başına *bir sorun ve çatışma merkezi* oluşturmaktadır. Burada *İrak'tan Yumurtalık'a* akan petrol yanı sıra, ileride, taa *Katar'dan*, Türkiye üzerinden Batı'ya verilmesi söz konusu olan, *doğal gaz*, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir. Aynı çerçevede, *İrak, Suriye ve Mısır* doğal gazlarının da ülkemiz üaerinden Avrupa'ya verilmesi söz konusu olabilecektir.

Türkiye'nin Doğusu diğer taraftan, *İran'ın Hazar Denizi'ne açılan ülkelerden birisi* olması, buranın ise, Kuzey Doğumuz'da *baş bir enerji kaynağı* olması dolayısıyla, yine *enerji* odaklı, çok yönlü bir sorun ve çatışma merkezi oluşturmaktadır. İran'dan, Irak petrol Boru Hattı yanı sıra, Türkiye'ye doğal gaz aktarılacak olması da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğindedir.

Türkiye'nin Kuzey Doğusu, *Azerbeycan, Türkmenistan ve Kazakistan*, keza *Özbekistan* petrol ve doğal gaz bağlantıları dolayısı ile, tam bir *karmaşa yumağı* özelliğindedir. Bu ülkeler yanı sıra, enerji nakil hatlarının geçeceği *Gürcistan ve Ermenistan*, ayrı ayrı çözümlenmeye dahil edilmek durumundadırlar.

Nihayet, Kuzey'deki *Rusya*, Türkiye'nin etrafındaki *enerji odaklarının dördüncüsü* olarak, dikkate alınacaktır. Rusya'dan, gerek Balkan'lardan Türkiye'ye gelen *doğal gaz*, gerekse de Karadeniz altından geçirilerek ülkemize aktarılmak durumunda olan *doğal gaz* da, Türkiye'yi, doğrudan, içine alma özelliğinde tasnif edilecektir.

Türkiye, böyle bir çerçevede, etrafındaki, ayrıca kendi aralarında etkileşmeli, *dört büyük kutbun*, menfaatlerinin olduğu kadar, sürtüşmelerinin de bir *kesişme konumu* özelliğindedir.

Bu çerçevede *olası gelişmeleri*, bunun ışığında da kimi önde görünen *stratejileri* irdelememiz yerinde olacaktır.

“Orta Doğu ve Türkî Cumhuriyetler Doğal Gazı’ni, Türkiye Üzerinden, Rus Doğal Gazına Alternatif Olarak, Avrupa’ya Vermek”, Fikri

İlginç sayılabilecek bir strateji; Türkî Cumhuriyetler, keza İran, o arada Katar doğal gazının, ülkemiz üzerinden, Yunanistan da yanımıza alınarak, Rus doğal gazıyla rekabet edecek biçimde, Avrupa’ya verilmek istenmesine ilişkin tasavvuru içermektedir.²

Bu çerçevede, bilhassa, Tuz Gölü ve Değirmenköy doğal gaz depolama tesislerini öncelikle devreye sokmak, keza hemen tüm Türkiye’de doğal gazdan yararlanmak üzere dağıtım hatlarını tesis etmek, önem taşımaktadır.

Ulusal enerji eldesi açısından bir strateji ise; Rusya’dan ya da çevremizdeki diğer kaynaklardan doğal gaz ithal edip, burada, kwxsaati 10 cent’den, nisbeten pahalı elektrik üretmek yerine; örneğin, Türkmenistan doğal gazını, Rus doğal gaz boru hatları kiralanarak, Gürcistan’a getirmek ve buradaki atıl santrallerde elektrik üreterek, bunu enterkonekte şebeke üstünden 4 cent’e Hopa’ya vermek³ yaklaşımında olduğu gibi; *doğal gaz* değil, *elektrik* ithal etmek; bu çerçevede de (*elektrik üretimine dönük olarak*) *doğal gaz boru hatları* değil, *elektrik iletim hatları* tesis etmek, fikri üzerine inşa olmaktadır.

“Türkiye Üzerinden, Avrupa’ya, Doğal Gaz Değil, Elektrik Vermek”, Fikri

Türkmenistan doğal gazını Gürcistan’da elektriğe çevirip, bunu Hopa’ya vermek fikri; *elektrik üretimi itibariyle*, genelde Ortadoğu, keza Rus ve Türkî Cumhuriyetler doğal gazını, Avrupa’ya aktarmak yerine; *hangisi ise, o kaynağın hemen yanibaşında elektrik üretilip, elektriği, kullanım merkezlerine aktarma fikrini*, ağırlıklı olarak miktatsızlamaktadır. Nitekim, işte *doğal gaz, keza petrol taşınması, elektrik taşınmasından bir mertebe (on kat) kadar daha pahalıya gelebilmekte, son toplamda elektrik maliyetini, yuvarlak bire üç, daha pahalıya getiriyor olmaktadır.*

Öyleyse, Türkiye üzerinden, *ham enerjinin üzerinden taşındığı bir ipek yolu* özelliği kesbedebileceği gibi, *elektrik üretimi itibariyle*, bundan daha rasyonel görünüyor olarak, hazır *elektriğin, üzerinden taşınacağı yeni bir ipek yolu* özelliği daha kazanabiliyor olacaktır.⁴

Bu noktada; tüm Kuzey Afrika’nın, Cebelitarık ve Sibiryâ üzerinden Avrupa’ya bağlı olduğu; keza Mısır, Suriye ve Ürdün’ün, ülkemiz üzerinden Avrupa’ya bağlanmakta olduğu; o arada Avrupa’nın kendi içinde, hemen tamamıyla *elektrik ağlarıyla* örülmüş olduğu, anımsanabilir.

Dikkate sunduğumuz stratejilerin, tabiatıyla; biri diğerine muhakkak yeğlenmek üzere değil; bilhassa hangi ağırlıklarda olarak, hangi coğrafyalarda ve doğrultularda değerlendirilmek durumunda olduklarına bağlı olarak, çalışılmaları, esas olacaktır.

Dünya'nın Isınması ve Doğu'daki Su Gizilimiz

Söz konusu bağlamda, iki husus daha kaydedilmek yerinde olacaktır. Birincisi, *Türkiye'nin Doğusu'ndaki su gizilimizdir*. Buradaki su zenginliğimiz bugün için de, malûm, gayet önemlidir ve yeterince *stratejik* bir özelliktedir. Ne var ki, atmosferin ısınmasına bağlı olarak, “*sıcak kuşak*” eğer öngörüldüğü şekliyle kuzeye kayacak, buna da bağlı olarak, eğer Akdeniz Bölgesi daha da çok ısınacaksa, *Doğu'daki su zenginliğimizin stratejik önemi* artacaktır. Bu husus her türlü *stratejik bağlamda* muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelişegidecek Diğer Bir Stratejik Özelliğimiz: **Güneş Enerjisi = Temiz Hidrojen Enerjisi**

Burada kaydetmek istediğimiz son husus, hemen önümüzdeki yıllara dönük olmasa da, Türkiye'nin, günümüzde, pek skoplarda olmayan, *stratejik, gayet önemli diğer bir özelliği*, “*güneş zenginliğidir*”. Sıcak kuşağın kuzeye kayacak olması sonucu karşı karşıya kalınacak “*su kıtlığı sıkıntısı*”, ne ki işte, bizim açımızdan bir *avantaja* dönüşebilmektedir. Avrupa, enerji açısından *kurak* bir yöredir. Petrol; keza, gerek Rusya'dan Avrupa'ya verilmekte olan doğal gaz, gerekse de üzerimizden, yine Avrupa'ya verilecek olan doğal gaz ise, tabiatıyla sonludur. Avrupa bu durumda, sonraki evrelerde, öndeki bir seçenek olarak, her halde *güneş enerjisine* yönelmek durumunda olacaktır. Bu açıdan Avrupa'nın iki temel kaynağı vardır: *Kuzey Afrika* ve *Türkiye*. Türkiye, bütün Güney Avrupa Ülkeleri'nin (*İspanya, Fransa, İtalya, Eski Yugoslavya ve Yunanistan*) gördüğünden, iki kat daha fazla güneş görmektedir.

Dolayısıyla bilhassa Türkiye'nin aldığı güneş enerjisiyle su, *hidrojen ve oksijenine* ayrıştırılacak; hidrojen, sıvılaştırılarak, ya tankerlerle ya da boru hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir.^{5, 6, 7} Ya da demin değindiğimiz biçimde, Türkiye'de kurulacak büyük hidrojen santrallerinde elektrik üretilecek, bu elektrik, iletim hatları ile Avrupa'ya verilebilecektir.

Hidrojen malûm, *temiz bir enerji* kaynağıdır. Yanınca (*yani, oksijenle birleşince*), hayatiyetimizin baş bir kaynağı olan, *su* vermektedir. *Hidrojen*; yukarıda *güneşimiz*, gezegenimizde de (*oksijen ve hidrojene*) ayrıştırılabilecek *su* oldukça, üretebileceğimiz; demek ki pratikçe hep kullanılabilir, *bir enerji kaynağı* olmaktadır. Öyleyse, *güneş enerjisi*, önümüzdeki, herhalde şöyle bir elli yılda, ülkemiz açısından ciddi bir *stratejik özellik* kazanabilecek gibi durmaktadır.

Ülkemize dönük çeşitli stratejiler çalışılırken, göz önünde tutulması yerinde olacak bir nokta da işte, budur.

Dünya atmosferine, başta *asit oksitleri* ve *karbondioksit* olmak üzere, daha fazla miktarda istenmedik madde ifrazatına izin vermeyen *Kyoto Protokolü'nün*⁸; bir defa, en kötü ahvalde *doğal gaza* öncelik tanınması; daha sonraki bir evrede ise, *hidrojen enerjisini* baş bir rolde öngörüyor olması itibariyle, Türkiye'nin, katmerli bir stratejik özellik kesbettiği hususuna dikkat ediliyordur.

Güçlü bir Türkiye Olmanın Koşulu: İç İstikrarı Olan Bir Türkiye
Bunun Koşulu: Sosyal Eşitsizliklerden Arındırılmış Bir Türkiye

Her hal-u kârda, bölgede *kişilikli ve güçlü bir Türkiye* gerçekleştirmenin koşulunun, her ne olursa olsun, en önce, *istikrarlı bir Türkiye* olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir Türkiye ise, *iç barışı* sağlam temellere oturmuş, bir Türkiye gerektirmektedir ki, bunun da birincil koşulu, *gelir dağılımındaki adalettir*.

Ülkemizin etrafı hiç kuşkusuz bize yönelik pek çok tehditle sarılıdır. Bunların hepsi de bizi istikrarsızlaştırmak, bunun da ötesinde kendi emelleri için, ellerinden geldiğince tüketmek üzere debelenip durmaktadırlar. Ne var ki bunların hiç biri, *iç barışımızı* tehdit eden *sosyal eşitsizliklerden* daha önemli sayılamayacaktır.

Her türlü *ulusal stratejik yaklaşımın*, sağlıklı biçimde var edilip sürdürülebilmesinin *düğüm noktası* işte bu olgudur.

¹ T. Yarman, C. Akalın, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye'ye Etkileri*, Aynı Başlıklı Sempozyum, Harp Akademileri Komutanlığı, 11 – 12 Ocak 2001.

² C. Pala, *Bilgi Notu*, BOTAŞ, Eylül 2001.

³ A.Canpolat, *Enerjide Radikal Çözümler*, Ekovizyon, Ağustos 1997.

⁴ A.Canpolat, *International Electricity Interconnections*, Conference on Gas, Oil and Electricity Interconnections in the Balkans, Selânik, 16-17 Ekim 1995.

⁵ T. Yarman, *Türkiye'de Güneş Enerjisi*, Cumhuriyet, 4-7 Kasım 1984.

⁶ T. Yarman, *Türkiye'de Güneş Enerjisi'nden Yararlanma İmkânları, Çağrılı Bildiri*, Türkiye'nin Enerji Sorununa Ekonomik Yaklaşım, Türkiye Ekonomi Kurumu, 18 Ocak 1985, Ankara.

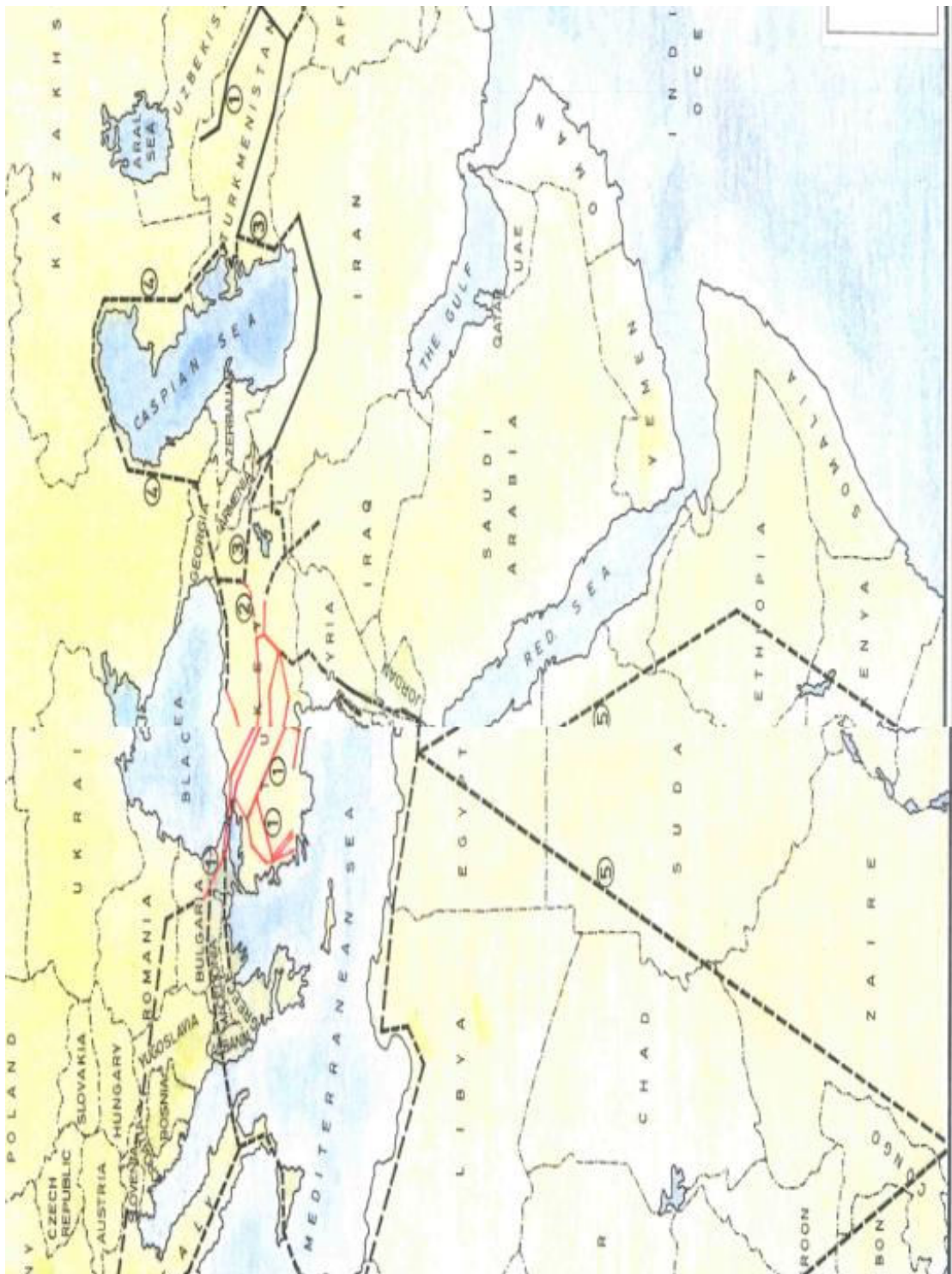
⁷ T. Yarman, *Enerji Dünyasının Sorunları, Seçenek ve Çözümleri Karşısında Türkiye*, Aynı Başlıklı Sempozyum, *Teknik Açış Konuşması*, 22-24 Mayıs 1985, Eskişehir.

⁸ *Kyoto Protocol to The United Nations Framework Convention on Climate Change*, Kyoto, Aralık 1997.

TÜRKİYE'NİN MEVCUT VE PLANLANAN BORU HATLARI

Kaynak: Botaş

Kaynak : ENERKOM, STFA